

علی‌آباد کتول

زلیخا نظری داشلی برون، فریبا نعمتی

مجید رضانی فرد

علی‌آباد کتول (علی‌آباد)، در استان گلستان، مرکز شهرستان علی‌آباد این استان است. شهرستان علی‌آباد از شمال و غرب به گرگان، از شرق به گنبد کاووس و از جنوب به شهرستان شاهرود در استان سمنان محدود می‌شود. برخی از داروهای گیاهی که شهرستان علی‌آباد کتول استفاده به شرح زیر است.

داروهای گیاهی

برخی دیگر از گیاهان دارویی که جهت درمان انواع بیماری‌ها از آن در این منطقه استفاده می‌شود به قرار زیر است:

تلخی (talxi)، شوتک (šutak)، بادیو (bādiyo)، پودنا یا پودینه (podnā)، بار تنگ (bārtang)، مردا سنگ (mardāsang)، مخ (max)، میخک، کمرکش، زنجبیل، اجفو (ajqo)، زیرا (zirā)، نعنا، دارچین، گل‌گاوزبان، چهار تخم، لعوی (lāvi)، عرق گیاهی، دودنی (dudni)، تندر (tondr)، پلیس (pelis)، شملی (šamli)، شکم‌پاره، شیرین بادیان، نون‌خان، زیره کوهی، نارفذ (nārfez)، بیون‌اوتی (biyunoti)، قارتیکن (qāretiken)، سلف (self)، ادنبو (ednbu)، برگ درخت کاکتوس، پلیم (palim).

برخی از مواد خوراکی که مصرف دارویی دارند

نبات، شیرمادر، زرده تخم‌مرغ، سیر، نمک، روغن حیوانی، ماست، چشب نزه، شیر، زردچوبه، تریاک، آرد، توتون، حنا، دنبه گوسفند، آهک، تخم‌خرنوبه، زمه (zameh)، تخم‌پنبه، مرجان (مهره)، تخم‌هندوانه، هندوانه، زاق (zaq)، اُزک (ozek) (مانند نبات است)، عناب، سبوس گندم.

بیماری‌های جسمی و درمان سنتی آن

سررد

– از ملا دعا می‌گرفتند، دعا را به آب زده می‌خوردند و یا به سر می‌بستند.

- بادکش می‌کردند.
- پماد و ویکس به سر می‌مالیدند.
- در سنگدوین، سیستانی‌ها، سوزن دستی به پیشانی می‌زند تا خون کثیف از آن خارج شود به این کار سوزن زدن می‌گویند.

گوش درد گیاه گندجارو را در دست مالیده با شیر مادر مخلوط کرده در گوش چکانده تا درد آن تسکین یابد.

- در سنگدوین زابلی‌ها چنین می‌کنند:
- فضله کفتر را روی چراغ گرم کرده در پارچه گذاشته روی گوش می‌گذارند.
- روغن گاو را داغ کرده وقتی که سرد شد در گوش می‌چکانند.
- دود سیگار را در گوش می‌دمند.
- شیر مادر را در گوش می‌ریزند.

دندان درد

- آب نمک غرغره می‌کنند.
- با عطر زدن به دندان درد را تسکین می‌دهند.
- نخ‌ری را دور دندان بسته و آن را می‌کنند.
- اگر دندان چرکی بود سیم داغ شده روی آن می‌گذاشتند.
- قلیان می‌کشیدند.

چشم درد

- سرمه به چشم می‌کشند.
- گندم را جویده با نمک مخلوط کرده و محلول را به چشم می‌مالیدند.
- با تفاله چای چشم را می‌شستند.
- سوخته تریاک را با زق (zeq) مخلوط کرده جوشانده و محلول را به دور چشم می‌مالیدند و با پنبه می‌بستند.
- برای درمان چشم درد زنان ترکمن قندی را به چشم می‌مالند (داخل پلک) و خون از چشم می‌گیرند بعد تریاک را در آب حل کرده به دور چشم می‌مالند.

شستن موی سر

- برای شستن سر از گل سرشو استفاده می‌کردند.
- از حنا نیز استفاده می‌کردند.
- برای تقویت مو روغن گاو به مو می‌زدند.
- با ماست نیز سر را می‌شستند.

تب

- به بچه‌ای که تب کرده آب‌قند و خاکشیر می‌دهند.
- پر سیاوش و گل‌گاوزبان را جوشانده می‌خورند.
- دانه‌های شکم‌پاره را جوشانده می‌خورند.
- شملی (šemli) را با نبات جوشانده می‌خورند.
- در علی‌آباد گل بنفشه، عناب، و بارهنگ را جوشانده می‌خورند.
- در شیرین‌آباد گل محمدی را برای رفع تب مفید می‌دانند.

سرماخوردگی گل بنفشه، استخودوس را جوشانده می‌خورند.

سینه‌درد در علی‌آباد گل بنفشه خشک‌شده را با روغن حیوانی مخلوط کرده روی سینه بچه می‌مالند. در شیرین‌آباد نیز بر این باورند که گل بنفشه سینه را نرم می‌کند.

دل‌درد

- تلخی (talxi) را جوشانده می‌خورند.
- روغن گاو و نبات داغ کرده را می‌خورند.
- دانه‌های پلیس (pelis) را در روغن، آب یا شیر مخلوط کرده و می‌خورند.
- نبات و گل‌زرد را با هم مخلوط کرده می‌خورند.

زردی پشت گوش کسی را که زردی گرفته، در روستای شیرین‌آباد زنی می‌برد به این کار زردی‌بران می‌گویند.

اسهال خاکشیر و بارتنگ و تلخی را جوشانده به بیمار می‌دهند.
- ماست می‌خورند

- برای درمان اسهال، زنان ترکمن ناف بچه را دست می‌زنند و می‌گویند که شُل شده تکه نانی را روی پارچه ریخته و شکم بچه را می‌بستند تا اسهالش خوب شود.

یبوست به بیمار روغن گاو با تلخی و شملی را جوشانده می‌دهند.
- زنان ترکمن نبات یا صابون را در مقعد بچه می‌گذارند.

نفخ تخم‌گلپر، گندجارو، نبات، شیرین‌بادنون، نون‌خون، زیرکوهی را کوبیده و همه را با هم مخلوط می‌کنند و به بیمار می‌دهند.

پادرد

- زردچوبه، زنجبیل، دارچین را مخلوط کرده با دنبه گوسفندی روی پا می‌مالند.
- نمک روی پا می‌مالند و پاها را به سمت دیوار بالا نگه می‌دارند.

کمر درد برای درمان کمر درد چسب نزه را به کمر می‌مالند.

- ته‌زنک (tazank) (شکمبه گوسفند) را خشک کرده کوبیده با تخم‌پنبه، خربزه یا هندوانه مخلوط کرده، آب و آرد خمیر درست کرده، مواد را در خمیر به کمر می‌مالیند و با پارچه می‌بستند.
- ترکمانان آب و نمک و یا نفت را به کمر می‌مالند.

آبله در روستای افراخته به آبله مرغوله می‌گویند.

بیماری آبله ۹ روز طول می‌کشد و به اصطلاح می‌گویند. سه روز تب، سه روز سیاه شدن و سه روز پس می‌رود. برای بیمار اسپند دود کرده چهل قاشق آب در تاس ریخته و سوره توحید و اخلاص را خوانده، چهار گوشه قرآن را در آن آب کشیده سینی را روی سر بیمار گذاشته، آب را روی سر می‌ریزند.

- عدس و شیر به بیمار می‌دهند

- از طرفی آبی که مرغ می‌خورند آب را به بیمار می‌دهند.

- غذای ترشی، سیر، پیاز به بیمار نمی‌دهند.

دمل در علی‌آباد برای دانه‌های چرکی مانند دمل یا کورک برگ گیاهی سلف را روی موضع می‌گذارند تا سر دمل یا چرک باز شود.

سرخک سیستمی‌ها سرخک را سورک (surak) و در روستای افراخته سرمجزمی می‌گویند.

- اسپند و خاکشیر برای بیمار دود می‌دادند.

- لباس قرمز تن بیمار می‌کنند.

- مهره‌های قرمز را در هاون کوبیده در آب ریخته می‌خورند.

- مهر نماز را دور چشمان بیمار را می‌کشند تا سرخک به چشم نرسد و کور نشود.

- قرآن را زیر سر بیمار می‌گذازند.

- طول مدت بیماری سرخک ۶ روز است. سه روز در می‌کند (بیرون می‌آید) و سه روز پس می‌کشد (خوب می‌شود).

- آدم ناپاک را نمی‌گذارند بالای سر بیمار بیاید.

- در روستای افراخته به بیمار جوشانده گل بنفشه می‌دهند.

- در روستای قره‌بلاغ، شیر خر را به بیمار می‌دهند.

- در روستای شیرین‌آباد به سرخک قزله (qezelce) می‌گویند. در این روستا، بالای سر بیمار نی می‌زنند تا سرخک رو بیاید و به اصطلاح به دلش نزند و خوب شود. روی بیمار پارچه قرمز می‌گذارند. برای درمان زودتر اسفند برای بیمار دود می‌کنند. برنج را می‌جوشانند و آب آن را به بیمار می‌دهند، همچنین بر این باورند که شیر گاو با کمی جوش برای درمان سرخک سفید است.

حجامت خون‌گیری را گویند. بیشتر در فصل تابستان پشت‌شانه، پیشانی، روی کمر، زانو، حجامت می‌کنند. ابتدا محل مورد نظر را تیغ می‌زنند، بعد شاخ گاو را گذاشته، با دهان خون را می‌مکند.

خالکوبی

کسانی که سر درد داشتند، خال کوبی می کردند. با سوزن نقش دل خواه را روی بدن در می آوردند سپس خاکستر سیگار را روی آن می ریزند.

- مردان فقط روی دست و مچ خال کوبی می کنند، اما زنان روی پیشانی، صورت، زیر چانه، زیر گونه، پشت دست، و بازو را خال کوبی می کنند، بیشتر نقوش گل، ستاره، درخت، ماه، اسامی پیامبران و خودشان را می اندازند.

زخم

- برای جلوگیری از خونریزی روی زخم آهک می ریزند.

- پشم گوسفند را سوزانده روی زخم می گذارند.

- در روستای قره بلاغ روی زخم چای خشک و خاکستر می ریزند.

- در علی آباد برگ گیاهی به نام پلیم را کوبیده روی زخم می گذارند.

شکسته بندی برای درست کردن عضو شکسته شده به وسیله نی عضو شکسته را بسته و سفیده تخم مرغ و زمه (zeme) (ماده ای مانند نبات است) کوبیده شده را مخلوط کرده روی پارچه می مالند سپس روی پارچه دیگر خمیر (آرد و آب) درست کرده روی نی می بندند. بعد از ۱۰ الی ۱۳ روز باز کرده دوباره پانسمان می کردند.

در علی آباد بعد از مالش دادن تخم مرغ محلی و زاق (zaq) را مخلوط می کنند و روی پارچه آبندیده می گذارند و روی عضو آن را می بندند سپس نی گذاشته با بند نی را می بستند.

کوفتگی ابتدا محل کوفتگی را روغن (گوسفند) می مالند، بعد نمک، سبوس آرد، زرده تخم مرغ و آب را مخلوط کرده لای پارچه می ریختند و روی موضع کوفتگی می بستند.

- در سنگدین سیستانی ها زمه (zeme)، زردچوبه، و روغن را مخلوط کرده روی محل کوفتگی می بستند.

- در روستای قره بلاغ، گوشت گوسفند را کوبیده، کفگیر را داغ کرده به روی گوشت می زنند و با همان گرما روی عضو کوفتگی می گذارند و با پارچه می بستند.

در علی آباد سبوس گندم را با نمک مخلوط کرده روی کوفتگی می مالند بعد با پارچه می بستند.

دررفتگی

ابتدا عضو دررفته را با آب گرم مالش می دهند. روغن حیوانی را روی موضع می مالند، تا نرم شود. سپس عضو دررفته را کشیده تا جا بیفتد بعد زرده تخم مرغ، زق (zeq) و یا نمک را مخلوط کرده روی پارچه ریخته و روی موضع آن را می بستند.

بیماری روحی

در علی‌آباد به کسانی که دچار تشنج شده می‌گویند او را آزارنوک (āzārnoky) گرفته است. برای درمان از ملا برایش دعا می‌گرفتند آزارنوک به اجنه و ازماپهتران می‌گویند. در سنگدوین سیستانی‌ها به کسانی که دچار تشنج می‌شوند مرضی می‌گویند. این افراد غش می‌کنند، کف از دهانشان خارج می‌شود و به تشنج می‌افتند برای درمان آن اسپند دود می‌کنند، ملا بالای سرش می‌آورند که قرآن بخواند، وی را به زیارت می‌برند، کاهگل را در آب خیس کرده و به دماغ مریض می‌زنند.

چشم‌زخم

در روستای قره‌بلاغ برای اینکه بچه چشم‌زخم نخورد، گردنبندی از مهره، سکه با نخ‌ی مشکی و سفید تاییده‌شده به نام آلجه‌یوب (ālajeyop) به گردن کودک می‌بندند.

مامایی

به کسی که کار مامایی را انجام دهد در علی‌آباد دایه‌مار (dāy-mār) و در شیرین‌آباد مارس خار (mārsxā) می‌گویند. ترکمن‌ها در قره‌بلاغ به ماما گوبگ‌اچه (gobek-eje) می‌گویند. ماما زنی است که بچه را به دنیا می‌آورد و نوزاد را با کمی آب و نمک می‌شوید و به وی جهت این اعمال حدود ۲۰۰ الی ۳۰۰ تومان دستمزد می‌دادند. و ناهار را در خانه زائو دعوت بود. ماما ناف بچه را با چاقو می‌برد و آن را همراه با جفت خاک می‌کردند تا سگ و جانوران دیگر آن را نخورند. در شیرین‌آباد به جفت یولداشی (yoldāši) می‌گویند. ماما زائو را در روز سوم و دهم حمام می‌برد. و در روز چهارم نیز آب چله روی زائو می‌ریزند. ماما می‌توانست تشخیص دهد نوزاد پسر است یا دختر. اعتقاد دارند که پسر گرم است و دختر سرد.

کسی که بچه‌دار نمی‌شد، ماما وی را در بخار علف می‌خواباند بدین صورت که علف گنده‌جارو، گزنه، جامه شغال، پونه و ریشه گل بنفشه را تف می‌دادند و زن را روی گرمای آن می‌نشاند.

ختنه

به کسی که ختنه می‌کند در شیرین‌آباد دلک (dalak) می‌گویند. این فرد با وسیله‌ای به نام پکی (paki) ختنه را انجام می‌دهد. به محل زخم تخم‌مرغ و روغن گیاهی به نام هوواوچوا (hovāvačovā) می‌مالیدند تا خوب شود. دلاک برای این کار دستمزد می‌گیرد و در برخی نقاط نیز مقداری از هدایای نقدی که جمع می‌شود به دلاک می‌دهند. دلاک وقتی ختنه می‌کند، گوشت اضافی را خاک می‌کند تا سگ و دیگر جانوران آن را نخورند.

مشاغل در طب سنتی

دلاک کسی که عمل ختنه را انجام می‌دهد.

حکیم فعالیت‌های مانند دندان کشیدن، شکسته‌بندی، انجام می‌داده است.

ملا جهت درمان انواع بیماری‌های جسمی و روحی دعا می‌نوشته است.
استاد خال کوبی را انجام می‌دهند.
ماما یا قابله در علی‌آباد به ماما دایه‌مار (dāyemār) می‌گویند.
جراح شکسته‌بندی می‌کرده است.
زنان کولی حجامت می‌کردند.

ابزار و وسایل طب سنتی

سوزن، خاکستر سیگار، شاخ گاو، تیغ، لوله نی، انبر، برای حجامت، خال کوبی، دندان کشیدن و ختنه استفاده می‌شد.





پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی